

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ГРОШОВИХ ВІДНОСИН

Міжнародний фонд "Відродження", який представляє всесвітню мережу фондів, заснованих відомим фінансистом та громадським діячем Джорджем Соросом, в черговий раз сприяв появі нового видання — першого україномовного навчального посібника з питань теорії грошей, нагальна потреба в якому назріла вже давно. *

До останнього часу викладачі, аспіранти та студенти користувалися здебільшого підручниками зарубіжних авторів у російськомовному перекладі. Не припиняючи рівня цих видань, а вони здебільшого справді укладені та видрукувані на високому науковому і методичному рівнях, слід зазначити, що такі підручники й навчальні посібники ґрунтуються на реальних економічних процесах зарубіжних країн — переважно США, Німеччини, Канади, Франції та Великобританії. Звісно, з цілої низки об'єктивних і суб'єктивних чинників при користуванні такими підручниками часто виникають проблеми з тлумаченням окремих термінів і показників, оскільки вітчизняний досвід перекоонує, що в окремих випадках вони не співпадають; виникають певні непорозуміння, пов'язані з особливостями перекладу або його неповнотою, та врешті-решт у багатьох випадках, як свідчить викладацький досвід, наведений фактичний матеріал, його інтерпретація, висновки не завжди сприймаються навіть досить підготовленим читачем. Є проблеми зіставлення показників, сприйняття масштабу ціл, відносної вартості та цінності товарів, послуг, особливостей господарського, фінансового та банківського законодавств, окремих методик і т.ін. Для переконливості наведемо приклад з грошовими агрегатами: Національний банк України оперує показниками M_0 , M_1 , M_2 , а в США використовуються агрегати M_1 , M_2 , M_3 та L -агрегат, у визначенні яких є певні відмінності. Окрім того, Великобританія і Німеччина при проведенні монетарної політики перевагу надають агрегатам M_2 і M_3 , США — L -агрегату, тоді як українські монетаристи — показнику грошової бази — M_0 . Цей зумисно наведений приклад наочно ілюструє необхідність видання вітчизняних україномовних підручників з усього спектру економічних дисциплін та підкреслює практичну важливість видання навчального посібника А.С.Гальчинського.

Онаймлення з першою сторінкою змісту посібника наптовхує читача на думку, що він побудований як певна частина курсу макроекономіки: історико-економічний екскурс, попит і пропозиція грошей, відносна їх вартість,

рівняння грошового обігу і т.ін. Але подальше онаймлення зі змістом посібника переконує в тому, що автор досить вдало, як з наукової, так і з методичної точок зору, поєднав висвітлення питань економічної теорії з практичною діяльністю українських фінансових інституцій. Реалізація такого підходу дає всі підстави для того, щоб відокремити навчальний курс "Теорія грошей" від дисциплін "Гроші та кредит" і "Макроекономіка". Підтверджує доцільність цього і аналіз рекомендованих програм за спеціальністю "Фінанси і кредит" та апробація автором такого підходу у навчальному процесі протягом кількох років. До речі, результати дістали схвальні відгуки багатьох фахівців.

Детальна структура посібника дуже зручна при вивченні курсу та користуванні для викладачів і студентів, оскільки весь матеріал згрупований у 5 розділів і 14 тем, кожна з яких розбита на невеликі параграфи і підпункти. Наявність контрольних запитань та перелік ключових понять у кінці кожної теми дозволяють повністю засвоїти матеріали, виявити внутрішню логіку кожної проблеми та коротко повторити раніше прочитане, що дуже зручно з методичної точки зору.

Посібник починається з розгляду та історико-логічного викладу поглядів відомих мислителів і економістів від Арістотеля до Д.Юма, А.Сміта, Д.Рікардо, а потім до І.Фішера, А.Пігу, М.Фрідмана і сучасних авторів. Головною ознакою цього розділу є об'єктивний неупереджений погляд автора на внесок кожного з видатних економістів та певних наукових шкіл у розробку теорії грошей у контексті конкретних умов історичної епохи, політичних поглядів і течій.

Об'єктивність викладу автором матеріалу підтверджується також на прикладі всебічного висвітлення поглядів К.Маркса та неупередженої оцінки його здобутків у царині дослідження теорії грошей, незважаючи на певну історичну обмеженість та неоднозначність оцінок його спадщини (с. 23—25), що свідчить про прихильність автора до використання історико-логічного підходу. Те ж можна сказати і про розгляд логічних взаємозв'язків між двома, із загальноприйнятної точки зору, суперечливими, найвидатнішими теоріями ХХ століття: кейнсіанством і монетаризмом М.Фрідмана. Але найбільшим здобутком автора слід визнати те, що логіка його дослідження підсвідомо підводить читача до активного сприйняття сучасних проблем і протиріч грошового обігу, в тому числі і сприйняття конкретних проблем української економіки в контексті світових міжнародно-валютних відносин.

* Гальчинський А. Теорія грошей. — К.: Основи. 1996. — 413 с.

Знайомлячись з книгою, не можна не відзначити і те, що її автор виступає в кількох іпостасях: як вдумливий, широко інформований дослідник шляхів еволюції економічної думки, як теоретик, практик, прискіпливий науковець і, що найбільш важливо для вдумливого, зацікавленого читача, як провідник у лабіринтах історії, теорії та практики грошових відносин.

Розгляд теорії грошей різних шкіл та напрямків, детальний опис їх обмеженості і внутрішніх протиріч завершується аналізом сучасного синтезу теорії грошей, хоч і дуже коротким. На наш погляд, українські представники монетаризму та неокейнсіанства є найбільш активними в межах СНД, і, можливо, саме в Україні ми спостерігаємо найбільш відчутне протистояння цих шкіл та активну спробу поєднати монетаризм школи М.Фрідмана з теоріями Дж.Кейнса, що дає певні стимули для розвитку економічної теорії і практики. Активність такого протистояння двох напрямків економічної думки відзначає і автор, оскільки кожному з них у різних розділах він приділив уваги приблизно порівну, а основні чинники такої активності, мабуть, слід пов'язати з певними політичними течіями та співвіднести з деякими політиками.

Тезове викладення аналізу сучасного синтезу теорії грошей наймовірніше пов'язане не з браком інформації, а мотивоване політичною виваженістю автора. Глибоко переконані, що знання і досвід автора дозволять доповнити ці сторінки через кілька років.

Другий розділ посібника теж можна назвати теоретичним, але на відміну від першого, до чого слід привернути увагу читача, виклад матеріалу доведено до рівня чітких, недвозначних формулювань економічних категорій, понять і показників. Можливо, для практика ця обставина і не є суттєвою, але як викладачі мусимо відзначити її винятково важливе значення для формування понятійно-категоріальної бази та єдиного термінологічного українського підходу, які можуть сміливо використовуватися для підготовки нової генерації фахівців. Навіть у минулому в умовах значно завуженого категоріального апарату ця проблема завше була актуальною і постійно в полі зору викладачів-методистів. А сьогодні вона набула зовсім іншого звучання, адже, як свідчить досвід, навіть досвідчені вчені, методисти та практики не завжди розуміють один одного, використовуючи одні й ті ж терміни, тому хочеться сказати добре слово подяки автору як методисту.

Відзначаючи повноту викладу матеріалу, вважали б за доцільне, на думку підготовлених читачів, знайти тут більш детальний виклад схеми формування грошових агрегатів (с. 83—86) та аналіз становлення і динаміки грошових агрегатів банківської системи України. Не перечуючи авторові, вважаємо за доцільне чіткіше розмежувати категорії і показники грошового, кредитного і банківського мультиплікаторів, а також повніше викласти цікавий з наукової точки зору аналіз впливу на показ-

ник грошової бази сальдо платіжного балансу, зроблений автором тезово (с. 138).

Логічним завершенням другого розділу посібника є детальний розгляд механізмів саморегулювання грошового ринку та важелів його державного управління (с. 159—169). Автор залишається вірним собі як вдумливий науковець, а тому поспіх у реалізації монетаристських концепцій в Україні для нього не затьмарив реальних зрушень та тенденцій на фінансовому ринку і дозволив визначити об'єктивні передумови та критерії пошуку реальних важелів подальшого вдосконалення грошово-кредитних відносин.

Значний теоретичний та практичний інтерес для уважного читача має третій розділ посібника, в якому всебічно і ґрунтовно викладено аналіз впливу грошей на перебіг макроекономічних процесів. Це, перш за все, аналіз формально-логічного та змістовного аспектів перетворення грошей у капітал, особливостей роздвоєння грошей, форм і видів капіталу та розвитку форм і функцій кредиту з урахуванням чинників, особливостей та техніко-економічних параметрів інфляційних процесів.

Виступаючи послідовним науковцем і реформатором, вдало використовуючи формально-логічні підходи, виявляючи причинно-наслідкові та багатофакторні взаємозв'язки, автор всебічно висвітлює широке коло названих питань у формі циклової послідовності, починаючи від простого до складного і знову повертаючись від змісту відомих читачеві категорій, понять і явищ до висвітлення досить складних і малодосліджених в умовах нашої економіки взаємозв'язків та залежностей, інколи внутрішньо та зовнішньо суперечливих економічних процесів, пов'язаних з системою грошового обігу.

Особливо жвавий інтерес викликає у читача досить кваліфіковано з методичної точки зору побудований розгляд проблем інфляції, а також оцінка умов, специфічних особливостей, тенденцій та шляхів подолання інфляційних процесів в Україні. Висвітлена автором сукупність проблем, яка окреслена певним колом питань макроекономічного рівня, характеризує вплив грошово-кредитної системи та її певних структурних і техніко-економічних параметрів на найважливіші, найбільш податливі, з точки зору державного регулювання, макроекономічні показники.

Повністю можна поділити думку автора щодо того, що весь спектр теоретичного аналізу монетарних проблем, який характеризує внутрішні аспекти розвитку грошових відносин, має сенс лише тоді, коли такий аналіз органічно пов'язаний з характеристикою макроекономічних процесів. Тому особливо актуального звучання набуває системний розгляд грошових відносин як підґрунтя для вивчення загальноекономічних процесів розширеного відтворення.

Оцінюючи роль і вплив на макроекономічні процеси концепції нейтральності грошей, автор

слухно розглядає цю концепцію як відображення теоретичної позиції, що застерігає від абсолютизації впливу грошового чинника на розвиток макроекономічних процесів, оскільки він за своєю суттю значно ширший і вагоміший (с. 167). Тому цілком логічно виклад автором матеріалу третього розділу згруповано за трьома напрямками: дослідження процесів перетворення грошей у капітал та зумовленого цим розвитку кредитних відносин і формування інвестиційних процесів; нове бачення та виклад з урахуванням особливостей сьогодення проблем циклічності відтворювальних процесів і впливу на них закономірностей розвитку грошових відносин; виклад проблем управління інфляцією та взаємозв'язку впливу грошового чинника на державні фінанси та податкову систему. Виключно важливе значення для викладу проблем розвитку грошових відносин має розгляд їхніх інституційних основ, оскільки в будь-якій країні грошові відносини реалізуються в межах діючої грошової системи на інституційних засадах, а забезпечення активної дійової системи законодавчо-нормативного регулювання є виключно функцією держави. Акценти викладу матеріалу розставлені автором таким чином, що не тільки вдало віддзеркалюють теоретичні засади проблеми, але й досить повно висвітлюють світовий та вітчизняний досвід формування структури і функціональних обов'язків грошово-кредитних інститутів, форми їхньої взаємодії, основні принципи, напрямки і механізми реалізації грошової політики держави.

Але, залишаючись вірним принципам об'єктивності наукового дослідження, автор всебічно розкриває всю грошово-кредитну систему та окремі її ланки через призму взаємодії державних інституцій з ринковими силами, враховуючи такі чинники як пропозиція і попит на гроші, дієвість монетарної політики, механізми формування "дорогих" і "дешевих" грошей, розвитку ринку цінних паперів, вексельного обігу, а також інструменти їхнього прямого і опосередкованого впливу на параметри грошового обігу.

Безперечно, значний інтерес у будь-якого читача викличуть сторінки, присвячені аналізу грошових реформ у Німеччині, Франції, Мексиці, в колишньому СРСР та країнах СНД. Вдумливий аналіз позитивних сторін цих реформ та їхніх недоліків дозволив автору сформулювати основні засади та ключові принципи проведення грошової реформи в Україні 2—16 вересня 1996 року, яка була підготовлена за безпосередньої участі Анатолія Степановича.

Цільне місце в навчальному посібнику займає розгляд проблем структурної перебудови системи грошових відносин у країнах, що входили до складу колишнього СРСР. На перший погляд може здатися, що ці питання не є суттєвими для такого фундаментального посібника,

але, будучи далекоглядним економістом і слухно акцентуючи увагу читача на перспективних проблемах розвитку економіки України, автор всебічно висвітлює шлях розвитку грошових відносин у цих країнах, чітко уявляючи перспективи зовнішньоекономічних зв'язків нашої держави та напрямки регулювання міжнародних валютних відносин (с. 301—304).

З особливою цікавістю сприймається п'ятий розділ посібника, присвячений розгляду нових, навіть і на сьогоднішній день, проблем валютного регулювання. Незважаючи на появу значної кількості літератури з питань валютних відносин, у систематизованому вигляді у вітчизняній навчальній літературі вони викладені фактично вперше. І якщо раніше читач мав змогу знайти деяку інформацію, здебільшого в перекладі з іноземних мов, щодо валютних систем, колективних валют, платіжного балансу тощо, то значний обсяг інформації про участь України в міжнародних фінансово-кредитних інституціях, особливості валютного регулювання в інших країнах, становлення та розвиток валютних відносин з країнами СНД, специфічні особливості міжнародних розрахунків, формування ринку євровалют і т.ін. всебічно висвітлено фактично також вперше. Особливо слід визначити найбільш цікаві сторінки, присвячені розгляду діяльності Світового банку, аналітичні матеріали щодо квоти та частки акцій України в Міжнародному валютному фонді, механізмів регулювання міжнародної допомоги, кредитів та позик, зокрема STF та Stand by тощо.

Онайомлення з книгою А.Гальчинського "Теорія грошей" свідчить, що студенти, аспіранти, викладачі і фахівці одержали якісний і, безперечно, дуже потрібний посібник, використання якого в навчальному процесі та в системі підвищення кваліфікації буде сприяти формуванню і вихованню нової генерації фінансистів, здатних забезпечити становлення і подальший розвиток фінансово-кредитної системи України та організувати ефективний грошовий обіг, який сприятиме розвитку виробництва та підйому економіки. Закриваючи останню сторінку посібника, висловлюємо сподівання, що знання та досвід автора ще не раз зможуть прислужитися науково-педагогічній ниві для підготовки висококваліфікованих спеціалістів, і ми матимемо змогу і в подальшому спілкуватися з цим вдумливим, об'єктивним науковцем, дослідником, практиком, який ще не раз проведе нас по лабіринтах цікавої і дуже важливої науки про гроші.

Анатолій Сніфанов, ректор-організатор Української академії банківської справи, доктор економічних наук (м.Суми)

Володимир Міщенко, перший проректор Української академії банківської справи, доктор економічних наук, професор (м.Суми)